

De ontstaansgeschiedenis van de Fruithof Frederiksoord

De Stichting Fruithof Frederiksoord bestaat in 2012 alweer zeventien jaar. Deel 2 beschrijft o.a. de moeilijke klus van het determineren van het fruit op de Fruithof. Deel 1, waarin de stichting en de beginjaren van de Fruithof beschreven zijn, staat in Pomospost lente 2012.

Deel 2

Een eigen bestuur

Het is het jaar 2000. Het plan voor de 'Tuinen van Weldadigheid' dat twee jaar eerder werd gelanceerd, is mislukt: de verwachte grote aantallen bezoekers bleven uit. De Fruithof gaat op eigen kracht verder. Het bestuur van de Stichting Fruithof Frederiksoord wordt gewijzigd. De taak van de heren G.J. Bouwhuis (gemeente Vledder) en J. Mensink (directeur van de Stichting Maatschappij van Weldadigheid), het helpen oprichten van een collectieboomgaard, is afgerond. Er is een prachtige boomgaard ontstaan, die is ondergebracht in een financieel gezonde stichting met nog enig geld in kas. Bovendien vinden de stichters een rol van zowel de gemeente (de mogelijke toekomstige vergunningverlener) als de Maatschappij van Weldadigheid (de grondeigenaar) in het bestuur voor de toekomst niet meer wenselijk.

De heren Gerard Hidskes en Coen Ballintijn, adviseurs van de Fruithof en beiden bestuurslid van de NPV, werd gevraagd zitting te nemen in het bestuur van de Fruithof. Zij hadden enige aarzeling, omdat zij vreesden voor NPV-aansprakelijkheid bij een geheel uit NPV-leden bestaand bestuur. Na overleg met

notaris Drooge die elk risico voor de NPV uitsloot, accepteerden zij een bestuursfunctie. De heer D.J. Nijman, directeur van het Terra College, werd secretaris. Tot nieuwe adviseurs werden benoemd mevrouw Albertha Roodzant en de heer Hennie Rossel, beiden NPV-leden.

Commissies

De Stichting Fruithof verzorgt in het vervolg het algemene onderhoud. De groencommissie wordt omgedoopt tot beheercommissie en krijgt officieel de status van een gecombineerde NPV-Fruithof-commissie. Ieder commissielid is NPV-lid en twee leden zijn tevens lid van het Fruithofbestuur.

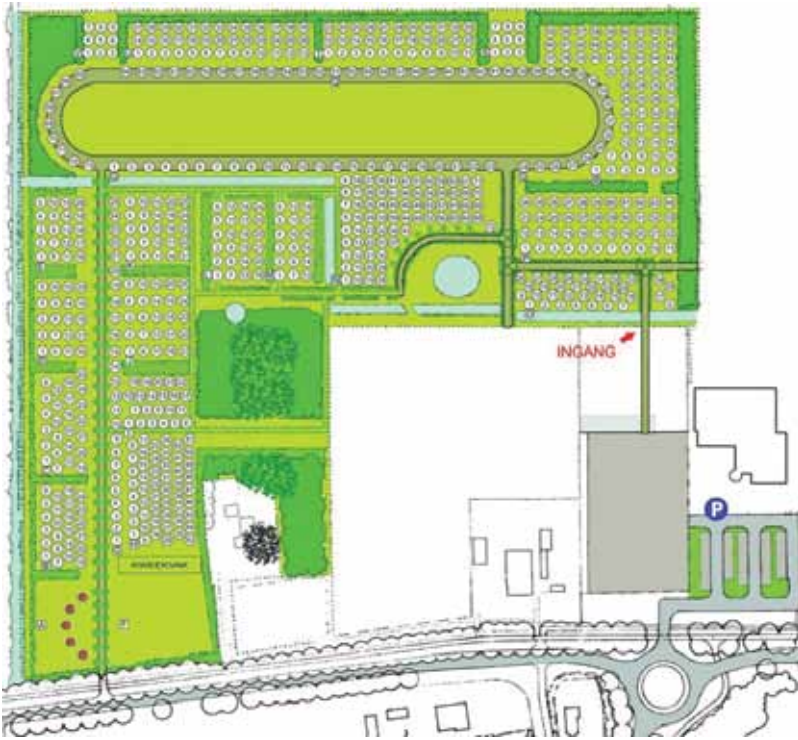
Ieder jaar wordt een beheerplan opgesteld. De werkzaamheden worden door vrijwilligers uitgevoerd. In Pomospost winter 2001/2002 brengt de Stichting Fruithof verslag uit van het onderhoud, de exploitatie, de herinrichting, de problemen met het determineren van het fruit en de activiteiten. Eén keer per maand is er 'vrijwilligersdag': een vaste groep vrijwilligers zorgt voor het plantwerk, snoeien van de fruitbomen, knippen van de beukenhagen, de bemesting en het schoffelen. Het maaien wordt tegen vergoeding uitbesteed aan een

NPV-lid. In december 2001 wordt begonnen met de aanplant van 1,5 km leiperen. Een foto van de perenleiding, gemaakt in 2003, laat zien dat de klus toen nog niet voltooid was (zie de foto in Pomospost lente 2012). Er zijn plannen om de fruitbomen te etiketteren zodra ze gedetermineerd zijn.

Determinatie in de beginjaren

Hoewel alle aangeplante bomen onder een eerder vastgestelde naam in de collectie op de Fruithof waren opgenomen, bleek al spoedig dat van veel bomen de aanvankelijk vastgestelde rasnaam toch niet klopte. Op determineerdagen in de Fruithof, maar ook tijdens surveys door leden van de Speurpom, de vroegste actieve groep rassenkenners binnen de NPV, ontdekten men een onjuiste naam bij een boom. Na vergelijking van plantschema's bleek een deel terug te voeren op simpele verwarring, maar ook bleken diverse rassen in het verleden niet de juiste naam te hebben gekregen.

Het determineren van de rassen blijkt een uiterst moeilijke zaak te zijn. Nu, na jarenlange inspanningen, is de klus voor de Fruithof nog steeds niet geklaard. In Pomospost voorjaar 2001 schrijft Lukas Duijts namens de andere leden van de determinatiecommissie, Josje Regout, Hennie Rossel, Frits

Timmer, Jan Woltema en Jan Veel dat zij zich o.a. tot taak hebben gesteld om de komende jaren als eerste prioriteit op de Fruithof te gaan determineren, om van de daar aangeplante bomen zo veel mogelijk de juiste naam te achterhalen. Hierbij werd één van de stichters van de NPV, lid van Verdienste en belangrijk kenner van oude fruitrassen, de heer Cor Couvert, ook nog vaak geraadpleegd. Een van de conclusies was dat er nogal wat rassen zijn opgenomen waarvan de commissie zich afvroeg of ze wel in de collectie thuishoren, in het bijzonder rassen die nooit in ons land zijn aangeplant, maar ook moderne, in historisch opzicht oninteressante rassen. Ook bleken er veel doublures voor te komen. Ook kwam men uitgegroeide onderstammen en doorgesloei tussensammen tegen, wat in de fruitboomkwekerij kennelijk een regelmatig voorkomend euvel is. Een lid van de commissie hield jaar na jaar en na elke determineerronde (ca. drie per seizoen) alle gegevens nauwkeurig bij en gaf deze ook door aan de contactpersoon binnen de Fruithof, de heer Coen Ballintijn, die deze gegevens in een database invoerde en steeds zeer nuttig werk verrichtte met betrekking tot de productie van plattegronden van de diverse deel-boomgaardjes, aangeduid

als blokken, evenals de noodzakelijke aanpassing van plantschema's.

Het verslag van de determinatiecommissie onder de titel 'Determinerperikelen in de Fruithof' (zie Pomospost zomer 2002) illustreert de problemen waar men bij de identificatie tegenaan liep. Geconstateerd werd dat er strekkrassen aangeplant zijn die moeilijk kunnen worden gedetermineerd vanwege de niet bestaande of slechts een zeer summere beschrijving en/of het ontbreken van afbeeldingen in de pomologische literatuur.

In Pomospost winter 2003-2004 deed de determinatiecommissie weer verslag van haar werk. Ze is "dit jaar een flink stuk gevorderd met het definitief vaststellen van de rasnamen van de collectie in De Fruithof" en "hoewel het (...) nog jaren zal duren voordat alles op naam is gesteld, is naar schatting van bijna driekwart de rasnaam bekend. Als de determinatie-activiteiten eens afgerond kunnen worden, zal De Fruithof ongeveer 350 appel-, 200 peren- en 50 pruimenrassen bevatten."

Zoals al eerder vastgesteld, was één van de oorzaken van de problemen met het determineren het ontbreken van systematiek in de plattegrond van de Fruithof. Maar na

vergelijking van oorspronkelijke plantlijsten en plantschema's, die enig puzzelwerk opleverden voor de determineergroep, was dit slechts voor een relatief klein deel de oorzaak van onjuiste naamgeving. In het merendeel van de gevallen bleek er met veel bomen een onjuiste naam te zijn meegekomen.

De Fruithof bestaat uit verschillende deel-boomgaardjes, blokken, die elk aangeduid worden met een letter, A t/m U; de bomen zijn per boomgaard genummerd. Doordat de ene boomgaard groter is dan de andere, staan er niet overal evenveel bomen wat een systematische doornummering moeilijk maakte. Dit werd nog bemoeilijkt door wijzigingen in de aanplantschema's van de verschillende blokken als ook samenvoeging, opheffing en nieuwvorming van deel-boomgaardjes, die in de loop der jaren werden gerealiseerd.

Ballintijn: "Wat een grote invloed heeft gehad en verwarring veroorzaakte, is dat vak O dat links van het toegangshek vanaf het parkeerterrein ligt, oorspronkelijk vier rijen bomen had. Daardoor stonden ze te dicht op elkaar voor volwassen hoogstambomen. Er is toen besloten één rij ertussenuit te halen en van de overgebleven drie rijen bomen de tussenliggende rij naar het midden te verplaatsen, zodat een goed verdeeld plantvak ontstond. De bomen uit de gerooide rij zijn vervolgens elders in de boomgaard ondergebracht, o.a. in vak H. Het was een geweldige klus, waarbij een grote graafmachine ingezet moest worden en ik grote bewondering had voor het vakmanschap van de graafmachinemachinist die de bomen feilloos met een prachtige wortelkruit in een tevoren precies op maat gegraven pootgat plaatste. Hoewel voor de lange termijn noodzakelijk, heeft deze operatie nogal wat verwarring veroorzaakt."

Pas in Pomospost herfst 2007 bracht de determinatiecommissie weer verslag uit van haar werkzaamheden. Dat er in de tussenliggende jaren kennelijk geen vooruitgang was geboekt, was voor een belangrijk deel een gevolg van onvrede met de gang van zaken in de Fruithof, als gevolg van een ernstig

gebrek aan communicatie tussen de Fruithof en de leden van de determineergroep. Ook om redenen van zeer slechte vruchtzetting als gevolg van jaren met strenge nachtvorst tijdens de bloei en niet in de laatste plaats de beruchte, zeer ernstige aantastingen door de kleine wintervlinder, zijn de rassenkenners enkele jaren weggebleven. Al met al is nog steeds ongeveer een derde niet op naam gesteld.

Speuren naar oude rassen

Lukas Duijts vertelt dat hij al 20 jaar samen met zeven collega-speurders met dezelfde passie, in de provincie Groningen naar oude fruitrassen speurt. Als lid van de NPV-determineercommissie had hij, samen met de Groningse gepassioneerde 'speurders' Jan Woltema en Jan Veel, en met nog enkele anderen, de taak op zich genomen om appels, peren en pruimen op de Fruithof van de juiste rasnaam te voorzien. Zij stonden vanaf het eerste uur ook bekend onder de naam Speurpom. Duijts: "Stuit ik ergens op een soort die ik niet ken, dan probeer ik hiervan de juiste naam te achterhalen aan de hand van beschrijvingen in soms zeer oude boeken met afbeeldingen erbij." Als gevolg van recente ontwikkelingen met betrekking tot de relatie Fruithof-NPV hebben zowel hijzelf als Jan Woltema hun lidmaatschap van de NPV opgezegd en vormen zij met anderen van de determineergroep sinds kort een soort informeel verband onder de naam 'Vrienden van het Oude Fruit'.

De Speurpom en recentelijk de 'Vrienden van het Oude Fruit', hebben heel veel oude, verloren gewaande rassen teruggevonden. Van al die oude bomen hebben zij enthout gesneden, waarmee ze nieuwe bomen opgekweekt hebben die een nieuw plekje kregen in eigen tuin, bij Groningse borgen en vanaf 1995 in de collectietuin de Fruithof. De leden van de Speurpom waren, als lid van de NPV, direct betrokken bij de aanleg van De Fruithof, ofwel doordat ze bomen leverden aan de Fruithof, of doordat zij er vele jaren determineerden.

Iemand die ook jarenlang betrokken is geweest bij de Fruithof, als

bestuurslid en ook als lid van de determinatiecommissie, is de heer Hennie Rossel. Zijn werkterrein op pomologisch gebied is vooral het oosten van het land en in het bijzonder de provincie Gelderland. Maar hij determineert ook al vele jaren op diverse andere plaatsen in het land, bijvoorbeeld in Zeeland, op het Fruitteeltmuseum te Kapelle. Zeeland bleek een belangrijke regio, waar het afgelopen decennium veel verloren gewaande oude fruitrassen boven water zijn gekomen. Ook determineert hij de laatste jaren in het Land van Heusden en Altena. Hij doet dat in die regio in samenwerking met de heer Bas van Andel, te Babyloniënbroek, en wel op zogenaamde Landdagen.

Hij doet dit liefst niet alleen: "Determineren is zo moeilijk dat je het alleen betrouwbaar kunt doen in teamverband, meestal met Jan-Henk Schutte, NPV-lid en zeer actief in de determineergroep."

Evenals Duijts is Rossel in het bezit van diverse antiquarische boeken op pomologisch gebied die hij geregeld raadpleegt. Hij zegt: "Het opsporen van oude fruitrassen, enten en aanplanten bij particulieren, landgoederen van organisaties en bij kastelen is voor mij een soort levens-taak geworden." Ook hij is tot de conclusie gekomen dat determineeren om verschillende redenen bijzonder lastig is. "Rassen lijken vaak sterk op elkaar en vruchten van één ras, zelfs aan één boom, zijn qua grootte, uiterlijk en smaak meestal erg variabel. Bovendien zijn diverse eigenschappen sterk afhankelijk van de rijpheidsgraad. Daarnaast blijken er veel zogenaamde land- of streekassen voor te komen: onofficiële rassen, die regionaal, in de loop der tijd, zijn ontstaan. Het kwam kennelijk vaak voor dat met name plattelandsbewoners natuurlijke zaailingen uitstaken en bij huis neerzetten. Als die boom goede appels voortbracht, werd die via enten vermeerderd en kreeg hij bijvoorbeeld de familienaam van de boer. Er bestaan daarom nogal wat regionaal voorkomende rassen. Verder zie je ook vaak dat er verschillende namen voor eenzelfde appel voorkomen."

Rossel is er daarom van overtuigd dat "moderne technieken onmisbaar

zijn, mits je goede, betrouwbaar geïdentificeerde referentierassen hebt, want daar vergelijk je het DNA-patroon van een onbekend, alsnog te determineren ras mee." Hij vindt het absoluut noodzakelijk om toegang te hebben tot dergelijke referentierassen, die door of onder auspiciën van de rassenkenners zijn opgebouwd. "Rassen die aanvankelijk verondersteld werden als referentierassen te kunnen fungeren, waren bijvoorbeeld voor een belangrijk deel opgenomen in collecties die onder auspiciën van onder andere leden van voornoemde determineergroep waren aangeplant in de Fruithof. Daarnaast waren er in Noord-Holland, onder de hoede van de POMologische Vereniging Noord-Holland en door mij in Oost-Nederland aanzienlijke collecties opgebouwd. Ik bracht mijn materialen onder in een groot aantal zogenaamde deelcollecties bij particulieren, in kasteeltuinen, en onder de hoede van landschaps- en natuurorganisaties. In Noord-Nederland werd dat door Lukas Duijts en Jan Woltema o.a. bij borgen gedaan." En hij vervolgt: "DNA-analyse is helaas erg duur onderzoek, dat wij ons als particuliere verzamelaars, maar ook als vereniging niet kunnen permitteren. Enige jaren geleden deed zich de gelukkige omstandigheid voor dat de Fruithof de mogelijkheid werd geboden om een belangrijk deel van de daar aanwezige appelrassen in een vergelijkend DNA-experiment op te nemen, om deze te vergelijken met de rassen in de appelgenenbank-collectie van PPO (Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, Wageningen Universiteit) te Randwijk. Ik heb toen een selectie gemaakt van rassen op de Fruithof, die in dit uitgebreide experiment zouden kunnen worden vergeleken met selecties uit collecties onder de hoede van de appelgenenbank in Randwijk: van boomkwekerij Frijns te Margraten (L.), van de POM in Noord-Holland en uit de collectie van het Fruitteeltmuseum te Kapelle (Zld.), waarbij ook een aanzienlijk aantal van mijn eigen referentierassen in het experiment werden opgenomen."

De resultaten daarvan leverden zeer interessante bevindingen op. De verkregen resultaten werden

door de betreffende wetenschapper van het CGN (Centrum voor Genetische Bronnen Nederland),

dr. Robert van Treuren, op diverse wijzen weergegeven, o.a. middels een zogenaamd dendrogram. Met een dendrogram komen, behalve gegevens over identiteit, ook heel duidelijk verwantschapsrelaties tussen rassen naar voren.

Er zijn op deze wijze destijds door het CGN ruim 650 verschillende appellrassen vergeleken. “Daaruit bleek onder andere dat er nogal wat schortte aan de juistheid van de naamgeving van rassen in de diverse referentiecollecties. Zo bleken appels die onder verschillende namen waren opgenomen, eigenlijk hetzelfde ras te vertegenwoordigen. Omgekeerd bleken ook diverse rassen in verschillende collecties, die onder dezelfde naam waren genomen, toch niet identiek aan elkaar te zijn.”

Determinatie van de rassen in latere jaren

Marten Pelleboer, opgegroeid in de hoogstammen en oude fruitrassen, is in mei 2008 op de Fruithof begonnen, na 40 jaar professionele fruitteelt. Het leek hem wel wat zich weer te verdiepen in oude fruitrassen en andere mensen ermee te kunnen helpen. Er komt bij dat hij als professioneel teler op de Fruithof een perfect biologisch evenwicht aantrof. Alleen de wintervlinder was toen al een probleem, in 2009 liep het helemaal uit

de hand. Hij zag het als een uitdaging om ziekten en plagen op een biologische manier aan te pakken, zodat de particulier hier ook iets mee kan doen. Hij vertelt: “Samen met de andere vrijwilligers werk ik aan het instandhouden en verzorgen van de hoogstamboomgaard. Maar het meeste werk is ‘onzichtbaar’: het beheren van de database van de NPV/Fruithof: het invoeren van gegevens, dat is één. Twee is: bezig zijn met het DNA-project en dat is in de zomer fruit fotograferen, archiveren en vergelijken met andere collectiehouders om uiteindelijk vast te kunnen stellen dat de DNA-match overeenkomt met het naambordje aan de boom. Dit is een project uitgaande van CGN. Sinds 2008 heeft de NPV zich hieraan verbonden. In dit project zit een aantal collectiehouders die een gezamenlijk doel hebben, namelijk een landelijke database van appels.”

Pelleboer houdt goede moed. “De afgelopen jaren zijn van de 119 probleemgevallen op de Fruithof er dankzij DNA-onderzoek en het determineren een groot aantal dichter bij de oplossing gekomen. En in 2012”, zegt Pelleboer, “hoop ik weer verder te komen.” 🍏

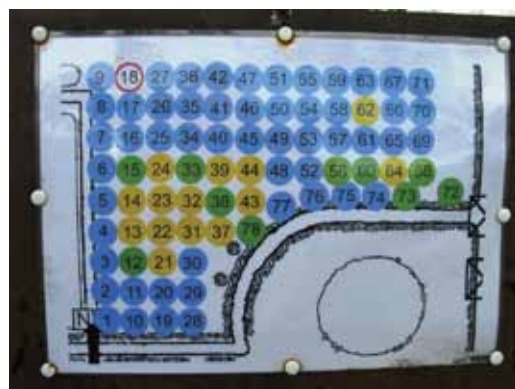
Tekst: Marianne van Lienden

Blenheim op de Fruithof

Naamkaartje Blenheim

Naambordje blok N

Bronnen:

Determinatiecommissie NPV. In: Pomospost voorjaar 2001, blz. 22.

Verslag Stichting Fruithof Frederiksoord 2000-2001. In: Pomospost winter 2001/2002, blz. 22-23.

Commissiedag in Frederiksoord. In: Pomospost winter 2001/2002, blz. 13-14.

Determineerperikelen in de Fruithof. In: Pomospost zomer 2002, blz. 9.

Verzamelbeleid NPV oude fruitrassen en collectiebeheer. In: Pomospost winter 2003/2004, blz. 22-23.

Verslag Jaarvergadering NPV 19-03-2005. In: Pomospost zomer 2005, blz. 3-5.

Uit: 'Altijd maar dorst naar een appeltje'. Interview met Lucas Duijts. In: Dagblad van het Noorden, 2-2-2012.

Michiel Bussink en Maurits Steverink, Smaakboek Achterhoeks fruit. Uitgeverij Nelles, 2011, 1ste druk.

'Microsatellite genotyping of apple', door R. van Treuren, H. Kemp, G. Ernsting, B. Jongejans, H. Houtman. (pdf-document, vrij online te raadplegen).

Met dank aan de heren Ballintijn, Houtman, Pelleboer en Veel voor hun medewerking aan dit artikel. In het bijzonder wil ik de heer Rossel bedanken voor zijn constructieve en uitgebreide bijdrage.